

Kokan Mladenović

Gledališki režiser

Zadnji
postapokaliptični
prizor bo precej
podoben tistemu
z začetka človeštva

PATRICIJA MALIČEV
PETER UHAN

Besedilo *Nenadoma*, reka srbskega dramatika Dimitrija Kokanova (prevod Nebojša Pop Tasić in Anja Pišot) je nastalo za uprizoritev, ki se ukvarja s sodobno interpretacijo idej iz Orwellovega dela *1984*. Predstava se presprašuje o totalitarizma našega časa – od državnih totalitarizmov, ki se oklepajo klasičnih prijemov propagande in zastraševanja prebivalstva, do sodobnejših, ki nam trenutno vladajo. Distopično igranje je v **SNG Nova Gorica** v koprodukciji z Mestnim gledališčem Ptuj režiral večkrat nagrajeni srbski režiser, v preteklosti vodja več gledališč in univerzitetni profesor Kokan Mladenović. Pogovarjala sva se teden dni pred premiero, začenši s premiso, da ni mogoče čakati, da kriza mine sama od sebe, ker nas kapitalizem neposredno in posredno sili, naj delamo. Ves čas. Naše življenje oholo izenačuje s samo enim: z delom.

»Zavetje države je črni brlog, v katerem se zvijemo v klobčič, da bi lahko zaspali. Praznina nas uspava. Večja ko je praznina, mirnejši je naš spanec. Ostajamo prvi in edini. Brez teže zavedanja o lastni preteklosti. Uničili bomo vse, da bi v praznini zavladal mir nezmožnosti. Nihče od nas nima ničesar. Razen tega trenutka. In edino, kar lahko naredimo, je, da izkoristimo ta trenutek,

preden odidemo,« pravi tekst neke na začetku predstave.

Besedilo vsebuje teme Orwellove totalitarne države, našega odnosa do lastne svobode, do narave in dolgo trajajočih distopij, ne dravimo v tehnološko katastrofo prihodnosti, ampak kot je rekel Einstein – če bo prišlo do četrte svetovne vojne, jo bomo bili s kamenjem in sekirami. Zadnji postapokaliptični prizor je precej podoben tistemu z začetka človeštva. Nič se ni naučilo, kar je katastrofa, obenem pa priložnost: od tistega, kar bo preživelo, se lahko zgradi boljši svet ... Morda. V nedogled kopiramo matrice patriarhata, zaslepljenost z religijo in vse ostalo, in kot kaže, bomo te napake ponavljali do onemoglosti.

Besedilo *Nenadoma*, reka ima tridelnost. V prvem delu v letu 1948 govori o ideološkem totalitarizmu, obliki nadzora, ki ga država izvaja nad nami, drugi del se dogaja v današnjem času, ko smo z vsemi temi družbenimi mediji in našo aktivnostjo v njih sami sebi postali »veliki brat«. Prostovoljno posredujemo kar največ informacij o sebi. Vsi ti ljudje so zelo aktivni, pomreženi, v resnici pa do kraja osamljeni. V tretjem delu se znajdemo sredi apokalipse, v letu 2096.

Zanimivo, pravzaprav dobrodošlo – seveda gre tu pohvala tudi igralcem SNG Nova Gorica, predvsem njim! –, kako veliko prostora ste namenili tekstu, tekstu kot govornemu aktu, in

to v času, ko je toliko nezaupanja do dela z besedilom, ker je v ospredju performer, njegovo hitro podajanje neposrednosti gibalnega in govornega. Po drugi strani so besedila, govorena na odru, lahko grozovito počasnejša od tistih v življenju sicer. Človek znori. Hočem reči, koliko časa lahko preteče, da se pove en stavek, vse to iskanje ornamentov in emocij v stavku ... Zdaj ne govorim o vaši predstavi.

(Sme.) Na oder ne postavljam tekstov, ampak gledališke predstave. Vsako besedilo, tudi to, in to še posebej, je šele povod za gledališko predstavo. Naša naloga z igralci na vajah je, da temu besedilu damo novo dinamično strukturo, ki ima svojo lepoto, pomembnost in metafore. Njegova gledališka struktura ne bo enaka tisti v izvornem besedilu. Gre za drugačen kontrapunkt, montažo teksta ... Ne glede na to, v kakšno scensko obliko ga bomo postavili, Dimitrije natančno ugotavlja, da dialoga več ni. V patriarhalnih, ideološko totalitarnih državah, kakršne so tudi na naših prostorih, resničnega dialoga več ni.

Gre za prepričanja, ki nam jih bolj kot ne vsiljujejo. In potem gre za samo, mi smo glavni uredniki svojih medijev na družbenih omrežjih. Pišemo, govorimo, snemamo se, drugim se predstavljamo v naprej programirani zeleni obliki. Računamo na všečke, kar pomeni, da je naš produkt sprejet, da se dobro prodaja. Domišljamo si, da ga bodo

kar tako sprejeli, brez vsakršnega dejanskega in resničnega dialoga. Skratka, ščitimo naše cone udobja ...

Kako?

Tako da se samo površinsko predstavljamo, ne postavljamo (si) vprašanj, kdo v resnici smo. Paradoksalno, edini dialog v predstavi, se zgodi v postapokaliptičnem delu – a tudi pri njem gre samo za formalni dialog: oče družine diktira pravila, očetu družine se klanjamo kot bogu, ki naj bi nas rešil ... V takšnem primeru je bolje, da dialoga sploh ni.

V preteklem desetletju se je iz razočaranja nad stanjem stvari rodilo kar nekaj družbenopolitičnih gibanj in akcij po vsem svetu – množice so jasno izkazovale nezadovoljnost. Izkazale so se za precej neuspešne, če govorim samo o arabski pomladi, Occupy, indignadosih v Španiji, trgu Syntagma v Atenah ... Pravih rezultatov njihov požrtvovalni angažma ni dal. Kako torej artikulirati politiko na odru?

Tisto, kar je dobro v besedilu, in upam, da bo tako tudi v predstavi, je, da se vse te velike zgodbe, ki ste jih omenili, lomijo prek govornih subjektov, prek individuumov. V prvem delu gre za referenco na Winstona Smitha in Orwellov 1948; individualce, ki se upira sistemu, za ceno lastne glave, da bi rešil človeško in tisto moralno v nas. To je naša naloga kot ljudi in tudi naša naloga kot ljudi gledališča.

V drugem delu se ljudje soočajo s seboj, s svojimi lažnimi slikami, z lastnim nasledstvom in določenem okolju; zakoni proti abortusu v ZDA, vojna v Ukrajini, iranski upor nasilju nad ženskami ..., ves ta spekter zla. In potem raziskuje fenomen osebne svobode glede na splošno stanje. Če lažemo sebi, se po naravi stvari laži multiplicirajo tudi na globalni ravni. In kako potem živeti v svetu totalitarne laži?

Eno od pomembnih dejstev Dimitrijevega sveta je, da gre za postideološki svet. Ideologijo torej samo komentira. In tudi on pravi, da v današnjem času ne obstaja niti ena progresivna platforma. Verjamem, kljub vsem omejitvam, da od Marxovega *Kapitala* pa vse do danes ne obstaja niti ena zares progresivna platforma, ki bi rešila problem človeštva ali vsaj ponudila možnost

platforme življenja v prihodnosti, ki bi bila v korist vseh.

Mora režiser v svoji vlogi za vsako ceno biti aktivist? Mar ni včasih že dovolj, da zaslutimo, kako živi, tako kot mi, v lastnih lažeh in hipokriziji – to so zanimive stvari za oder, precej manj, kaj je prav in kaj narobe v svetu in življenju, predvsem ko hočeš s tem na silo soliti pamet gledalcu. V politiki pa so te stvari pomembne, da na primer ljudem poveš, kaj so fake news.

Političnost predstave ne bi smela biti edini cilj določene predstave. A obenem sem prepričan, da se je v svetu, v kakršnem živimo, treba angažirati. Morda glorificiram teater. Morda je gledališče zadnji branik, ki lahko sublimira vse tokove življenja in vsega ostalega, v čemer živimo. Pozabljamo, da je gledališče edina umetnost polisa. In to iz časov, ko niso obstajali mediji, ko ni obstajala množična komunikacija – gledališče je bilo edina masovna umetnost. Lahko je zedinilo celotno skupnost. V zgodovini se je ta pomen ohranil: nekaj zelo pomembnega lahko ljudem poveste naravnost v obraz. To ni isto kot gledanje filmov ali branje knjige. Moč govornice javne besede je izredna. V gledališču je pogosto ne uporabljamo iz različnih razlogov: estetskih, bojazljivih ... Izraziti družbeni angažma posamezne predstave ni problem. Težava nastane, ko je sam sebi namen – če in ko gre za politično platformo v scenski obliki ali če in ko gre za vsiljevanje stališč. Preizpraševanje o svetu, v katerem živimo, je v različnih scenskih formah naša naloga. Seveda pa se, kot ste rekli, ne moreš prespraševati o napakah sveta, če ne začneš pri lastnih. Strinjamo se z življenjem v takšnem svetu, v kakršnem živimo – nihče med nami ni Jan Palach. Nismo heroji, ampak treba je povedati veliko pomembnih stvari o svetu – ker resnice v medijih ne bomo prebrali: količina laži je neprimerljivo večja od resničnih podatkov. Ljudje so zmedeno neselektivni od viška informacij, ki jih vsak dan posredujemo. Včasih smo menili, bili vzgojeni v tem, da nikdar ni dovolj znanja, hlepeli smo po njem in se tudi dokopali do nje; danes je preveč vsega, predvsem informacij, znanja pa od nikoder – in gledališče mora v vsem tem

sublimirati tisto, kar je plemenito in dobro, progresivno, kar je dobro za ljudi, in tudi tisto, kar ni ...

Kaj je državljanski pogum?

Državlanski pogum pomeni – ne glede na ceno – zastopati neke postulate, ki skušajo svet ohraniti na tečajih. Kar pomeni, da je pogumen človek samosvoji, brez tega ne gre, človečen, brezkompromisen, ko gre za nasilje vseh sort. Assange v svoji *Neavtorizirani avtobiografiji* pravi, da vsakokrat ko posameznik ne reagira na nasilje, trenira možgane, da se navadijo na to kot na nekaj normalnega, da človek skloni glavo in zamaži. In v tem je začetek njegovega konca.

Krivic, ki nas obkrožajo, je nepregledno veliko in eksponentno se večajo, tako v družbeni kot politični sferi. Sem otrok socialistične Jugoslavije, odraščal sem v progresivni državi, ki se je še kako ukvarjala z ljudmi. Seveda njena ideološka izključevanja niso bila pozitivna, a vseeno v njej ni bilo lačnih ljudi. Ko so se v njej zavzemali za napredek, je to pomenilo, da se zavzemajo za dobrobit napredka za vse. In čeprav sem, ponavljam, jugoslovansko dete, zdaj že nekoliko deformirano, menim, da je bil jugoslovanski socializem tisočkrat plemenitejši način življenja od neoliberalno fašističnega, v katerem živimo in govorimo, da smo svobodni.

Zahodna demokracija je gola oblika za trg kapitala ali za nenadzorovano vojaško divjanje ZDA, Rusije in drugih, kjerkoli in kadarkoli jim to pade na pamet.

Državlanski pogum posameznika je, da v vsakem trenutku, ne glede na to, kje se nahaja, reagira na vse, kar je napad na človeka. Ker danes je skoraj vse, kar gradimo, torej ta svet, ki ga gradimo, svet proti človeku, svet za neobzdržano bogatenje idiotov, kot so Bezos, Elon Musk in drugi. Ta neverjetni višek kapitala ni ustvarjen genialno zato, ker naj bi oni bili genialci, ampak iz surovega izkoriščanja delovne sile v njihovih podjetjih.

Lahko je biti pogumen, dokler za to ne dobiš izpostavljenega računa. Takrat nam naš pogum ni več povšeči. Ko govorimo o idealih, samo še za trenutek pojdiva v preteklost, pozabljamo, da so ti komunisti, ne glede na to, kako jih danes označujemo, bili vedno pripravljeni na osebno žrtvovanje.

Poleg Tita in Moša Pijade, tu mislim predvsem na mojega najljubšega Kočo Popovića, predvojnega buržuja, ki ni imel nobenega razloga, da je počel to, kar je počel, razen občutka krivice v svetu in to, da se angažira v boju za dobro vseh. Ti ljudje so bili leta sužnji letališč, več kot desetletje so prebili v španski državljanski vojni, NOB, v raznih krizah ... in vmes skušali ustvariti svet, ki bi bil boljši za vse. Danes bi bili vsi radi pogumni junaki na način, da za svoja junaštva ne bi nosili posledic. To pa je nemogoče.

Vi jih nosite?

V Beogradu nisem »prisoten« skoraj že deset let – v tem času sem v tem mestu režiral samo dve predstavi ...

Ste izredni profesor na akademiji za dramsko umetnost.

Že, ampak kar se tiče mojega gledališkega dela, je vse, kar je bilo mogoče videti mojih predstav, nastalo v neodvisnih produkcijah – in to sta v Beogradu bili samo dve. To je cena, ki jo plačujem za svoja stališča. Moj pregon iz Beograda se je zgodil s prihodom oblasti, ki je trenutno na čelu Srbije, med njimi so vojni zločinci iz vojne v devetdesetih ali tisti, ki so povezani s temi zločini. Delovali so in delujejo na istih platformah, ki so takrat pripeljale do prelivanja krvi v nekdanji Jugoslaviji. In nobene potrebe ni, da človek zaradi lastnega udobja paktira z njimi.

Reciva, da je državljanski pogum to, da ste leta 2019 skupaj s pokojnim režiserjem Igorjem Vukom Torbico odpovedali že dogovorjeno sodelovanje z niškim gledališkim festivalom oziroma niškim Narodnim gledališčem, ker ste izvedeli, da bo potekal pod pokroviteljstvom srbskega predsednika Aleksandra Vučića. Njegovo prisotnost v kakršnikoli obliki sta razumela kot dodatno ponižanje umetnosti in kulture nasploh.

Bilo bi naivno pričakovati, da bo po tistem, ko je uprava odločila, da bo pokrovitelj gledališkega festivala predsednik Srbije Vučić, vse ostalo nespremenjeno. Da bomo v to privolili. Kaj bi to povedalo o našem delu in vsem, za kar se zavzemamo? Aleksandar Vučić je zame sinonim za vsakovrstni primitivizem in nasilje. Tudi njegova trenutna politika

govori o tem: nikakor mu ni jasno, da bodo ne glede na vse spopade in vojne na Balkanu med nami in okrog nas vedno živeli tako Hrvati kot Bošnjaki, Madžari, Romuni in Bolgari ... Ne zmore razumeti, da moramo najgloblji in najlepši odnos graditi prav s temi narodi. Tako pa se zdi, da smo napol v vojni z Albanci, v tihi vojni s Hrvati, da iz lastnih nacionalističnih teženj skušamo uničiti BiH kot državo, da upravljamo s Črno goro in še bi lahko našteval ...

Naša edina čudovita sosedja je Madžarska, kjer sta se dva fašizma, Orbánov in Vučićev, združila v idilični odnos. Zato se nisem mogel strinjati s tem, da sodelujem pri gledališkem projektu, pri katerem sodeluje tudi človek s takšnimi stališči.

Skupaj z dragim Torbico sva reagirala tako, kot sva lahko: odstopila sva od sodelovanja. Ni bilo možnosti za kompromis. Seveda je festival vseeno potekal in na njem so sodelovali najini kolegi in kolegice; kot gledališka skupnost nismo ne kolegiálni ne solidarni. Veste, niti najmanj ne verjamem v solidarnost gledališkega sveta.

A vseeno obstaja zanimiv fenomen – in to se ne dogaja samo v vaši državi –, da so eni najglasnejših upornikov proti sistemu umetniki v najširšem pomenu besede – estrada, če jo nekoliko počez povzamem, pa ne? Ni bilo vedno tako. Zakaj?

Ker ima v demokracijah glavno besedo kapital. Prodajanje produkta. Če govoriva o Srbiji, lahko rečem, da so državljani močno razočarani, a obenem tudi apatični glede tega, kar se dogaja v njihovi državi. Politika nas je naučila, da ni razloga verjeti komurkoli. V Srbiji ne obstaja niti ena politična stranka, ki bi bila pripravljena nekaj spreminiti, ki bi sprejela tudi to, da ostane izven parlamenta in vseeno skuša nekaj spremeniti. Ampak pri nas je tako: ko se končajo volitve, je zelo mogoče, da bo skrajna levica začela paktirati s skrajno desnico, njihove ideološke razmejitve v političnih programih so samo črke na papirju. Vse to nima nič skupnega z demokracijo, gre samo še za en velik lov za denarjem in kapitalom.

Zakaj pravite – apatija?

Leta 2000 smo dobili priložnost, da se otresemo Miloševića, in to se

nam je z revolucijo tudi posrečilo. Deset let življenja, torej od naših študentskih let do 5. oktobra 2000, smo se bojevali z Miloševićevim režimom. Tepeži, protesti in vse drugo. In ko se je končno zrušil, smo bili prepričani, da je konec te zgodovinske sramote, da bomo lahko postali normalen narod, če tako rečem, in da bo šlo, ko govorimo o vstopu Srbije v EU, za vprašanje nekaj dni – da bomo končno zaživeli v demokraciji in bodo naše merilo evropske vrednote. Namesto tega smo dobili stari paket, zavrt v bolj šelesteč papir.

Spoznanje, da spremembe niso mogoče – da se vedno vrine nekdo, ki vse pokvari –, ljudi naredi apatične. Vsi ti protesti, ne vem. Nanje zdaj hodimo predvsem zaradi sebe, občutka vesti, da moramo biti tam, ne zaradi dejanskega upanja, da se bo na ulici res kaj spremenilo. In tudi če bi spet prišlo do uličnih revolucij, če bi resnično prišlo do sprememb – spet na ulici –, to bi šele bila sramota ... Navsezadnje govorim o narodu, ki od leta 1804 do danes rojeva vladarje in jih potem tudi ubija na ulicah, v revolucijah ali vojnah. Parlamentarna demokracija nam je popolnoma tuja, ker na koncu spet vse rešujemo na ulici.

Hočete reči, da ima pametni narod pametne vladarje, neumen pa takšne, kakršne si zasluži?

Natančno tako. Aleksandar Vučić se ni naredil sam, ni sramota sama po sebi, je sramota naroda, ki ga voli, in očitno ga voli precejšen del. In gre za človeka, ki tako rekoč vsakodnevno krši ustavo. Predsedniška pooblastila v Srbiji so precej omejena, on pa to državo vodi popolnoma absolutistično; ne obstaja niti eno področje, najsi gre za šport, kulturo, kmetijstvo, ekonomijo, karkoli, ki ga ne bi »obvladoval« ali »potrjeval« Vučić. V tem času je on merilo naše politične zavesti, razuma in okusa. In če je on predstavnik tega, kar smo, potem jaz nočem biti to, kar smo. To zdaj zveni nekoliko ionescovsko, ampak tako je. Aristotel pravi, da je na začetku vsakega gledališkega teksta storjena krivica, nekaj, kar bo ob koncu predstave težje prišlo v skladje, ali pač ne – to je tisti čas, »ki je vržen s tečajev«, kot pravi Hamlet. Tega je v Srbiji na pretek. Imamo tisoč razlogov in motivov, da reagiramo na svoj čas. Gledališka režija pa ni

nič drugega kot dialog s časom, v katerem živimo. ●

Kdaj ste se nazadnje počutili svobodne, da lahko rečete ... Karkoli. (iz predstave)

Internet je liberalen. Je del trga, ki si ga do neke mere lahko privoščimo. Da se na njem predstavimo. Ponudimo. Prodamo? Da se najdemo znotraj tržnega sistema ponudbe in povpraševanja. Ponudimo sebe na

vpogled — v upanju, da nekdo to išče. Ljubezen? V resnici vsi iščejo samo seks. In predvsem smrt. Bolečino drugih. Enkratno uporabo svojega telesa v stiku z drugim telesom. Z udarci. Svetu, ki nas noče, dajemo tisto, kar ni zahteval od nas. (iz predstave)

Prizor iz predstave Nenadoma, reka
Foto Peter Uhan

**Kokan
Mladenović**

Letnik 1970. Rodil se je v Nišu, kjer je tudi obiskoval srednjo igralsko šolo. Leta 1995 je diplomiral na beograjski fakulteti dramskih umetnosti.

Režiral je, med drugim, v Sloveniji, na Madžarskem, v Črni gori, Makedoniji, Romuniji, Bosni in Hercegovoni ter na Hrvaškem. Deloval je kot umetniški direktor gledališča Dadov, režiser in umetniški direktor Narodnega gledališča v Somborju, direktor Narodnega gledališča Beograd in upravnik beograjskega gledališča Atelje 212.

V svoji delovni biografiji ima nekaj filmskih režij, scenarijev in filmskih vlog. Na beograjski fakulteti dramskih umetnosti je izredni profesor.

**Na oder SNG Nova
Gorica je postavil
besedilo beograjskega
dramatika Dimitrija
Kokanova Nenadoma,
reka. Dramsko besedilo
se napaja iz romana
1984 Georgea Orwella in
desetletnih režiserjevih
izkušenj s srbskimi in
drugimi režimi.**

